

Súlyos örökség a múlttól

Egy hónapon keresztül folytak a háború csatái Nógrád megye területén, amelyek során a menekülő német csapatok makacsul védekeztek, és jelentős károkat okoztak a szovjet hadseregnek, valamint a megye lakosságának. A felszabadító hadsereg a felmérések szerint megközelítően 4000 katona elvesztésével és sok harci fegyver megrongálódásával, vagy elpusztulásával fizetett a megye népének szabadságáért. Ugyanakkor nagy veszteséget okozott a fasiszta német csapatoknak, elpusztított közel 2000 német katonát és több százot ejtett fogságba. Megsemmisített, illetve zsákmányolt közel 600 ágyút, oknavetót, egyéb páncélozott harci gépet és több ezer löszert, valamint több tonna robbanóanyagot. A visszavonuló német csapatok nagy fosztogatást és rombolást végeztek mind az ipari, mind a mezőgazdasági területeken. A felszabadult nép síralmas örökséget kapott a múlttól. A háború által okozott károk tekintetében a megyék között Nógrád megye országos viszonylatban a harmadik helyen állt. (1)

tettük a lépéseket a Nemzeti Bizottság megszervezésére is. A Nemzeti Bizottságban én a kommunista bányászokat képviseltem. Az első hetekben, amikor még a front közelsége miatt a bányákban a termelés nem indulhatott meg, egyik fő feladatunk volt, hogy bányász munkástársainkat állandóan készenlétben tartsuk és munkaerőt tudjunk szolgáltatni a szovjet hadsereg részére, a megrongált utak, hidak, vasutak helyreállításában és egyéb hasonló munkákban. Tudtuk, ezek a munkák azt segítik majd elő, hogy a frontvonal mielőbb eltávolodjék, és így a termelés megindulhat. Ezen kívül a Nemzeti Bizottság fő teendőjét jelentette ezekben az első hetekben az élelem beszerzése, a piac megindulása és a munka megindítása. Biztosítani kellett továbbá a Nemzeti Bizottságnak, hogy a szovjet parancsnokság igényei kielégítést nyerhessenek és hogy a kommunista párt utasításainak érvényt lehessen szerezni.

16. MŰKÖDIK A SALGÓTARJANI FÖLD- IGÉNYLŐ BIZOTTSÁG

1945. március 30.

Dobolandó.

Felhívja a salgótarjani földigénylő bizottság a földmiveléssel foglalkozókat, valamint gazdasági cselédeket és nincste-

leneket, hogy akik földhöz kívánnak jutni a földbirtokreform során, azok március hó 30-án délelőtt 11 órára jelenjenek meg a város házán a bizottság előtt.

Jelnyelvény.

Felvitett ügymenyje közzétevés időpontja február hó 20-án a helyi németi bizottság elnöke részéről.

Teljes vármű aláírások.

A nemzeti bizottság tagjává választották a Kommunista párt részéről: Iványi Ferenc, Nagy József, Csécs József, Székely János, Székely András, Barossai László, József Lajos, Stáhl Lajos. István.

A független népműködés résztvevőitől: Székely János, Stáhl Lajos.

A nemzeti bizottságban: Péterfy Ferenc közigazgató és Szondi Gyula r.k. közh. jelöléses hivatalból tagjai.

A nemzeti bizottság megválasztásán a salgótarjani járás főispánja bírja által kiküldött döntő jelt jogosult jelen.

Pénzt bizottság a mai ülésben a bizottság elnöke részéről: Sulyok András bizottsági tagokat választotta meg.

Járási bizottsági tagokká választották: Barossai László és Székely Gyula nemzeti bizottsági tagokká.

A választásról kiküldött a járási bizottság híreire: Székely Lajos r.k. közh. jelöléses hivatalból tagjai.

A nemzeti bizottsági tagok megválasztásán a bizottsági titkárság, valamint a járási bizottsági tagok megválasztásán a járási bizottság résztvevőitől.

1945. március 30.

Szondi Gyula
németi bizottság elnöke

Sulyok András
bizottsági elnök

A nemzeti bizottság elnöke

Székely János
bizottsági elnök

Ezt elősegítette az is, hogy a német hadvezetés tervszerű előkészület után, az erős ellenállás ellenére is, az ipari üzemek készletét és gépi berendezését vasúton és közúton Németországba szállította. A legnagyobb károsodás a Salgótarjáni Kőszénbánya RT-ot érte. A tényleges kár elérte a 30 millió pengőt és a javítási költség megközelítőleg a 200 millió pengőt. (2)

Közvetlen a front áthaladása előtti napokban nyugatra hurcoltak több szállító vitlát, szivattyút és szellőző berendezést. Elszállítottak több mint 500 db villanymotort, és ez teljesen megbénította a bányák víztől és omlásoktól való megóvását. (3)

Jelentős veszteség érte a megye legnagyobb acélipari üzemét, a Rimamurányi Vasmű RT-ot is. Elhurcolták a hideghengermű teljes berendezését, a gyár 485 db villanymotorját és a különböző üzemszerek gépi berendezéseinek jelentős részét. (4)

A gyár berendezésének mintegy 70 %-át tönkretették, illetve elrabolták, amelynek értéke közel 20 millió aranypengőt tett ki. (5)

A német rablók a Salgótarjáni Vasötvözetgyárat is szinte teljesen tönkretették. Minden villamossági és gépi berendezést elszállították a raktári anyagokkal együtt Kattovice környékére. Az okozott kár 2 millió pengőre tehető. (6)

Veszteség érte a Hungari Villamossági RT-ot is, a kár értéke a felmérések alapján 11,5 millió pengőre tehető. A Budapest – Salgótarjáni Gépgyár és Vasöntőde RT. salgótarjáni gyáregységének 1 millió pengőre rúgott a kára. A Zagyvapálfalvai Üveggyárból Teplitz Schánauba szállított fontosabb gépek értéke elérte a 670 ezer pengőt. (7)

Jelentős kára keletkezett a salgótarjáni Öblösüveggyárnak is, ahonnan az értékesebb gépeket és berendezéseket ugyancsak Teplitz Schánauba szállították.

17. MEGALAKUL A LUDÁNYI FÖLDIGÉNY- LÓ BIZOTTSÁG

1945. április 2.

Jegyzőkönyv. Készült Ludányban a körjegyzői hivatalban 1945. évi április hó 2-án du. 2 órakor...

Pusztai Pál kisp. községi bíró, mint a választási közgyűlés elnöke üdvözölve a ludányi földigénylők közül megjelent 108 főnyi igénylő közönséget, felhívja az igényjogosultakat, hogy az Ideiglenes Nemzeti Kormány vonatkozó, a nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földhözjuttatásáról szóló rendelete értelmében a községi földigénylő bizottságot választják meg, hivatkozva arra, hogy az igényjogosultak összeírása alapján 108 főnyi lévén az igénylők száma, ennek alapján 6 bizottsági tagot jogosultak választani. A felhívásra a megjelent igényjogosultak egyhangúlag maguk közül 6 személyt választottak meg;... és felhívják, hogy feladatukat a vonatkozó rendelkezés értelmében haladéktalanul kezdjék meg és kapott határidő alatt fejezzék be.

18. NAGY ISTVÁN, NÓGRÁD MEGYÉNEK A FELSZABADULÁS UTÁNI ELSŐ REN- DŐRKAPITÁNYA EMLÉKEZIK AZ AKKORI KÖZBIZOTTSÁGI HELYZETRE:

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány belügyminisztere 1945. április 2-án nevezett ki Nógrád megye rendőrfőkapitányává. Addig a régi, Horthy-időszakban kinevezett főkapitány tevékenykedett Balassagyarmaton, helyét nem is akarta átadni, úgyhogy fegyveresen kellett kényszeríteni erre. A megye területén akkor már majdnem minden községben működtek különféle rendfenntartó erők, polgárőrségek, policájok, és ideje volt, hogy a megyeszékhelyen is rendeződjenek a viszonyok. Az első időszak legfontosabb feladatai közé tartozott, hogy a fasiszta, jobboldali és népellenes elemeket részben népbírói ítélettel, részben internálással kiközösítsük, hogy az új élet rendes kibontakozását ne akadályozhassák. Természetesen sok gondot okoztak a különféle bűncselekmények is, köztük ennek az időszaknak egyik jellegzetes bűnténye: a

több millió pengő értéket tett ki a salgótarjáni erőműnek és a bányagépgyártó műhelynek okozott kár is. A felszabadulás előtt 2 nappal robbantották fel a Vizválasztói Erőmű I. sz. 8000, a II. sz. 2150, a III. sz. 2150, valamint a IV. sz. 1500 lóerős gőzturbináit és generátorait. A robbanás következtében jelentős kár keletkezett az épületekben, és a gépterem teljesen megsemmisült.

Ezen túlmenően kisebb ipari üzemeknek és műhelyeknek, valamint az élelmszer éss kereskedelmi hálózatnak is több, mint 60 %-a elpusztult. (8)

A háború súlyosan érintette a megye mezőgazdaságát is. Annak ellenére, hogy a mezőgazdaságban dolgozó férfierő zömét elvitték a frontra, november végére teljes mértékben befejeződött a cukorrépa kivételével a betakarítás. Ez lehetőséget nyújtott a németeknek arra, hogy a magtárakból és a padlásokról elhurcolhassák a gabonát és más szemesterméket. Csak az a gabona maradt meg, amit a parasztnak sikerült elrejtienie. A kirabolt magtárak teljesen üresen álltak. Súlyos pusztítás érte az állatállományt is. Az emberek megpróbálták menteni a jószágot, de sajnos kevés eredménnyel. Ugyanis az állatok elrejtése sokkal nehezebb és bonyolultabb volt, mint a mezőgazdasági terményeké. Ezért

vetköztetés. Ez főleg a nagyobb állomásokon (pl. Szobon, Balassagyarmaton, stb) fordult elő. Megnehezítette munkánkat az a körülmény, hogy az új rendőrség személyi állománya képzetlen volt és csak a lelkesedés és elhűség tette lehetővé, hogy munkájukat jól el tudják látni. Csak hálával tudok visszagondolni a Szövetséges Ellenőrző Bizottság szövjet parancsnokságára, mely nemcsak tanácsaival segítette a közbiztonság megvédését célzó munkánkat, hanem technikai segítségét is nyújtott, biciklivel, fegyverekkel látott el, sőt nemegyszer élelmezésünkről is gondoskodott. Így tudtuk a rendőrség fontos feladatait végrehajtani.

19. MEGALAKUL SALGÓTARJÁNBAN A MAGYAR DEMOKRATIKUS IFJÚSÁGI SZÖVETSÉG SZERVEZETE

1945. április 6.

Salgótarján város Nemzeti Bizottságától Bizottságunk folyó évi április 5-én hozott határozatára értesitem, hogy a Salgótarján és Vidéke Demokratikus Ifjúsági Szövetségének megszervezésében a bizottság a legmesszebbmenő támogatásban részesíti és engedélyt ad, hogy az ifjúsággal közvetlenül érintkezhessen, őket megbeszélésre, tanácskozásra és a MADISz keretén belüli munkára, szórakozásra igénybe vehesse és ezekre alkalmat nyújthasson.

20. A MADISZ PROGRAMJÁBÓL

Új időknek küszöbén vagyunk. Szükség, hogy a kezdet, amely mindig nehéz szokott lenni – jó legyen. Különösen fontos ez most, amikor nemzetünk sorsa nem 1-2 évre, hanem évtizedekre, hisszük, hogy századokra eldől. Ebben az új korban fokozott munka és fontosabb szerep vár az ifjúságra, de több joggal is, mint valaha...

Olyan szervezetet létesítünk, amelyiknek súlya van a legfontosabb tényezők előtt Olyan szervezetet akarunk, melynek egyedüli célja... a nevelés, a nemes ügyek szolgálata, az építés és szórakozás. Azt akarjuk, hogy leomoljék minden választfal a munkás, szellemi munkás és paraszt ifjú között...

Programunk: az egész magyar ifjúság összefogása az új, demokratikus Magyarország felépítéséért, nemre, vallásra, társadalmi különbségre való tekintet nélkül.

21. AZ IPARI TERMELES ELLENŐRZÉSE SZÉCSÉNYBEN

1945. április 9.

Jegyzőkönyv

Készült Szécsényben, 1945. április hó 9-én. Jelen vannak az alulírottak. Tárgy: Szakszervezetek Intéző Bizottsága Szécsényben kimondja, hogy a szécsényi járás területén az összes, az alábbi pon-

érte a legnagyobb veszteség az állatállományt. Majdnem teljesen elpusztult a juhállomány és háromnegyed részében a szarvasmarha, sertés és a loállomány. Ezt bizonyítja az alábbi táblázat is. (9)

Megnevezés	Szarvasmarha		Sertés		Ló		Juh	
	db	%	db	%	db	%	db	%
Összesen volt	38000	100	90000	100	18000	100	81000	100
Elrabolt	22800	60	67500	75	13860	77	75330	93
Maradt	15200	40	22500	25	4140	23	5670	7
Országosan elrabolt	—	44	—	79	—	56	—	80

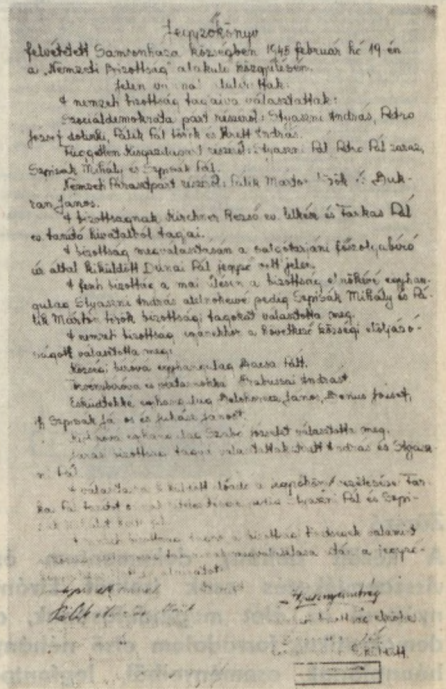
Nyilvánvaló, hogy a megye mezőgazdaságát ért nagy veszteség szinte kihatástalan helyzetet teremtett. A lakosság részére a legszükségesebb termékeket sem tudták biztosítani. A megmaradt üzemek teljesen üresen álltak. A malmoknak nem volt őrölni valójuk. „A vármegye közellátási helyzete rendkívül aggasztóvá vált. Készletekkel a megye nem rendelkezett, és a közellátási igazgatást is teljes egészében újjá kellett szervezni.” (10)

A kommunista vezetők azonnal felvették a kapcsolatot a felszabadult területek párt és közigazgatási szerveivel, hogy segítséget kérjenek Nógrád megye lakosságának a legszükségesebb élelmiszerral való ellátásához. A közlekedést szinte megbénította a németek robbantó osztaga. A megye területén lévő fűtőházak mozdony-fordító berendezéseit, víztornyait is felrobbantották. A moz-

toknak megfelelő ipari üzemeket kezelésre és vezetésre átveszi:

1. Minden egyes olyan üzem, amely a fasiszta párt szellemében, vagy a mult rezsimben népellenes cselekedeteket hajtott végre.
2. Minden elhagyott üzem, melynek tulajdonosa távol van, vagy elmenekült a német hadsereggel.
3. Igényt tart a fenti bizottság szécsényi Termelési Bizottsága a fenti 1. és 2. pontban foglalt azon üzemekre is, melyek ma még az orosz hadsereg szolgálatában állanak, de amikor az üzemek megszűnnek a hadsereg részére termelni, abban a pillanatban átveszi a Termelési Bizottság.

A szécsényi járási Termelési Bizottság jogot formál az üzemekhez tartozó és azokat fenntartó földterületekhez is, melyek feltétlenül szükségesek az üzemek fenntartásához . . .

donyokat, személy- és tehervonatokat nyugatra vitték. Felszántották a Hatvan – Salgótarján, Kisterenye – Kazár és Kisterenye – Mátranovák közötti vasútvonalak jelentős részét. Felrobbantották és használhatatlanná tették az Aszód – Balassagyarmat, Vác – Balassagyarmat és Ipolyság – Balassagyarmat – Losonc közötti vonalat. (11)

Azon a területen, ahol nem szántották végig a vasutat, ott elsősorban a hidakat robbantották fel. Így pusztult el a vasúti hidak több mint 60 %-a. Hasonló sorsra jutott a megyei közúti hálózat is. Az alispáni jelentés rámutatott, hogy a felszabadulás időpontjában Nógrád megye kereken 1000 km hosszú úthálózata a lehető legsíralmasabb állapotban volt. Mind a főutak, mind a kisebb jelentőségű mellékutak a harci események következtében járhatatlanná váltak. A vármegye köútjainak leromlottságával szemben a hidak még súlyosabb kárt szenvedtek: 409 híd közül 88 a felrobbantott. A hidak hossza 2407 m, melyből 954 m-t robbantottak fel, az összes hidak 40 %-a megsemmisült. (12)

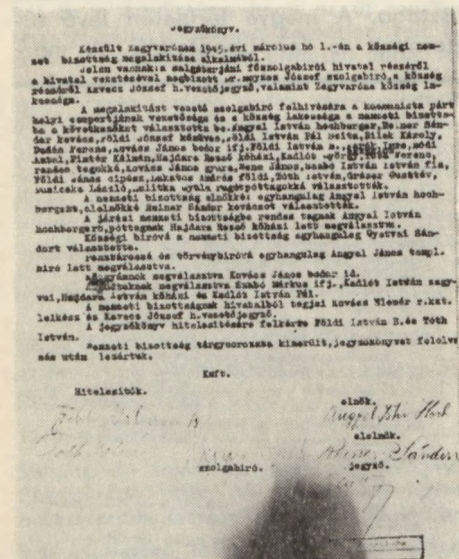
Teljesen elpusztult a 2. sz. főközlekedési útvonalon a lőrincpusztai, ludányhalászi, valamint a nógrádszakáli közúti híd. Nyugatra szállították az Állami Építészeti Hivatal nagyértékű gépeit, a kötőőrköt, úthengereket, műszereket. Mindez jelentősen gátolta a helyreállítási munkát. (13)

Nógrád a kis megyék közé tartozik, amelynek személyi vesztesége igen

sabb mozzanataiból. Az eseményekben oly gazdag, fontos történelmi korszak teljes bemutatása ilyen szűk keretek között aligha lehetséges; ezt a felszabadulás 25. évfordulójával kapcsolatos rendezvények, előadások, kiállítások, valamint különböző kiadványok, könyvek, cikkek vannak hivatalos biztosítani.

A közölt dokumentumok legnagyobb-részt a Nógrád megyei Levéltár őrizetében lévő iratanyagból kerültek ki: így a különféle Nemzeti Bizottságok irataiból a 9., 11., 13. számok; Salgótarján város polgármesteri irataiból a 3., 4., 8., 10., 12., és 20. szám; a Nógrád m. gazdasági felügyelő irataiból az 5.; a járási főjegyzők irataiból pedig a 6., 7., 15., 17. és 21. szám alatt közöltek.

Schneider Miklós

Zárszó

A közölt néhány dokumentum és visszaemlékezés csak ízelítőt kívánt nyújtani az élet megindulásának, a demokratikus forradalom első néhány hónapjának eseményeiből, legfonto-

érzékenyen érintette a településeket. Közvetlen a háború utáni részleges népszámlálás időszakában a lakosság számának további csökkenését állapították meg. (14)

A megye lakosságának csökkenése elsősorban a háború eseményei következtében beállott halálozásból, elhurcoltakból és elemenekültekből, valamint az eltűntekből tevődik össze. A felmérések és annak alapján a községek jelentése arról tanúskodnak, hogy összesen 8677 volt a lélekszám csökkenése, amely a megye lakosságának 4,3 %-át tette ki. (15)

A háborús cselekmények következtében a megyében több mint 1500 polgári személy vesztette életét. Ugyanakkor a német megszállás alatt közel 11 ezer embert hurcoltak el. Az elhurcoltak közül 5261 fő (51 %) zsidó volt és azokból 4489 fő 1945 június 30-ig nem tért vissza. (16)

A megyéből a szovjet csapatok érkezése előtt a felelősségrevonástól félve, továbbá az ellenséges propaganda hatására nyugatra menekült és többé lakóterületére nem tért vissza 2639 fő. (17)

A második világháború időszakában a megye 58 községe és három városa szenvedett légitámadások következtében anyagi károkat. Kisterenye községet már korábban, 1944 május 10-én angolszász bombatámadás érte. A bombázás következtében 25 család (141 fő) vált hajléktalanná. A kibombázott lakosság ruháreműje teljesen elpusztult, hét ember életét vesztette és 23 megsebesült. Húsz ház teljesen összeomlott, elpusztult, és 13 ház súlyosan megrongálódott. (18)

A városok több mint 12 esetben és két község lakossága több mint 5 esetben élt át bombatámadást. A fasiszták elleni küzdelem során 81 községben földi harcok folytak. Közülük 59-ben egy hétnél rövidebb, a többiben ennél hosszabb ideig állt, vagy váltakozott a frontvonal. (19)

Kisterenye-Zagyvapálfalva és Szécsény térségében több napig tartó elkeseredett harcok folytak. Az ágyúzások és bombázások következtében a megye 39093 lakójából több mint 7 ezer szenvedett háborús károkat. A kár aránya mintegy 800 épületnél 50 %-on felüli, 1700-nál 25-50 % között volt, és a zöménél 4524 háznál 25 % alatt lehetett megállapítani. (20)

Az iskolák több mint 25 %-a szenvedett háborús kárt. Volt olyan iskola, amely teljesen elpusztult. Sok helyen a tanítást magánlakásokban, moziépületekben kezdték meg, minelyt elhallgattak a fegyverek. Több olyan falu is volt, Alsótold, Ecseg, Cserhátsurány, Romhány, ahol az elhagyott kastélyokat és földbirtokos lakásokat vették igénybe iskolai oktatás céljára. (21)

A megye mostoha egészségügyi helyzetét még jobban nehezítette az átvonuló fronthelyzet. A salgótarjáni bányakórház teljesen elpusztult. Nagy veszteség érte a balassagyarmati, volt Mária- Valéria kórházat is. A központi konyha épületét több aknatalálat érte. (22)

A kórháznak mindössze 476 betegágya volt, ágyfelszerelést azonban csak 267 beteg számára tudtak biztosítani. Hasonló helyzetbe került a pásztoói, a mizserfai és az acélgári kórház is. Több orvosi műszert elhurcoltak, sok pedig a harcok alatt pusztult el. Az orvosi és a kisegítő személyzet jelentős része is elhagyta a megye kórházait. Egyeseket behívás útján nyugatra kényszerítettek, mások pedig az ellenséges propaganda hatására elmenekültek. Így pl.: a balassagyarmati kórház 18 orvosából csak négy maradt. (23)

Abban az időben ez volt a megye legnagyobb kórháza. A mentőszolgálat tel-

jesen elpusztult. A gyógyszerellátás igen hiányos volt, annak ellenére, hogy a megyében a gyógyszertárak – a rétsági és a diósjenői kivételével – nyitvatartottak. A nem megfelelő egészségügyi ellátás és a tisztálkodás hiánya következtében erősen fenyegetett a járványos megbetegedés. Szerencsére azonban az egész megye területén eluralkodó kiütéses hagymáz megbetegedésen túl járványos megbetegedés nem fordult elő. A megye népének, eddigi történetében, a 2. világháború alatt volt a legnagyobb személyi, anyagi és erkölcsi kára, illetve vesztesége. Az ipar, a bányászat, a mezőgazdaság, a közlekedés, a kereskedelem a posta, a közút, a vasút, valamint az oktatás és egészségügy területén bekövetkezett háborús kár megközelítette a 6 milliárd pengőt. Megállapítható, hogy a 2. világháború alatti időszak különös helyet foglal el az ellenforradalmi rendszer gazdasági – politikai és katonai történetében egyaránt. Annak romboló hatását megérezte a megye egész lakossága.

A szovjet hadsereg által hozott felszabadulás új korszakot nyitott a megye dolgozóinak életében. A felszabadult nép, a kommunisták vezetésével hozzáfogott az új élet megteremtéséhez. A súlyos veszteség ellenére is gyors volt a kibontakozás és megszilárdult megyénkben a közrend és a közbiztonság. A nagy munkásmozgalmi múlttal rendelkező megye dolgozóinak harcos helyzetállása a politikai és gazdasági élet területén nagyszerűen bizonyította, hogy mélyen él bennük a szabadságserzetet.

JEGYZETEK

1. Nógrád-Hont vármegye alispánjának jelentése. 1945-46. évről. Palóc Múzeum, Balassagyarmat.
2. A salgótarjáni iparvidék. 37. p.
3. U. o.
4. Recski György-Jakab Zoltán: Beszámoló a Salgótarjáni Acélárugár 1945-48. közötti munkásmozgalmára vonatkozó adatfelvételről. P. I. Arch. Kézirat.
5. Salgótarján Munkásmozgalmi Múzeum. Acélgyári iratok. E. O. 413. sz. 116.813/953. PM. irat.
6. A salgótarjáni iparvidék. 184. p.
7. U. o.
8. Számvetés az MSZMP. kongresszusa előtt. Központi Statisztikai Hivatal Nógrád megyei Igazgatósága, 1959. 13. p.
9. Központi Statisztikai Hivatal adatai 1935. évi állapot összeírása, valamint Pest Nógrád megyei Állami levéltár Nógrád-Hont vármegye Gazdasági Felügyelőség 63. H. 144/945. sz. iratok alapján.
10. Loza ezredes i.m. 635. p.
11. Nógrád. 1945 – 1965. 23. p.
12. Jakab Sándor: Nógrád megye gazdasági és társadalmi helyzete a felszabadulás idején. 642. p.
13. Háborús károk Nógrád megyében. Központi Statisztikai Hivatal Nógrád megyei Igazgatósága. Salgótarján. Kézirat, 4. p.
14. U. o.
15. Statisztikai Szemle, 1946. 1-6. sz.
16. U. o.
17. Központi Statisztikai Hivatal Nógrád megyei Igazgatósága. Salgótarján 4. p.
18. U. o. Nml. Salgótarján Alispáni iratok 9721/1944.
19. U. o.
20. U. o.
21. U. o.
22. Bartha Elemér-Kenessey Albert: A kórház története alapításától 1964 ig. Nógrád megyei múzeumi füzetek Balassagyarmat 1965. 12. sz. 43. p.
23. U. o.